

קורס מורי דרך תשע"ז (2016 – 2017)

בית הספר לתיירות אתגרית, המכללה האקדמית בוינגייט

דו"ח סיור 51

ירושלים בתקופה הרומית-ביזנטית

נועם זיו

מסלול הסיור (אתרים מרכזיים): מערת צדקיהו, הכיכר הרומית, ההוספיס האוסטרי, מנזר האחיות ציון, כנסיית א. ניבסקי, כנסיית הקבר, אתרים לאורך הקארדו, כנסיית הניאה, כנסיית סנט פטרוס אין גליקנטו.

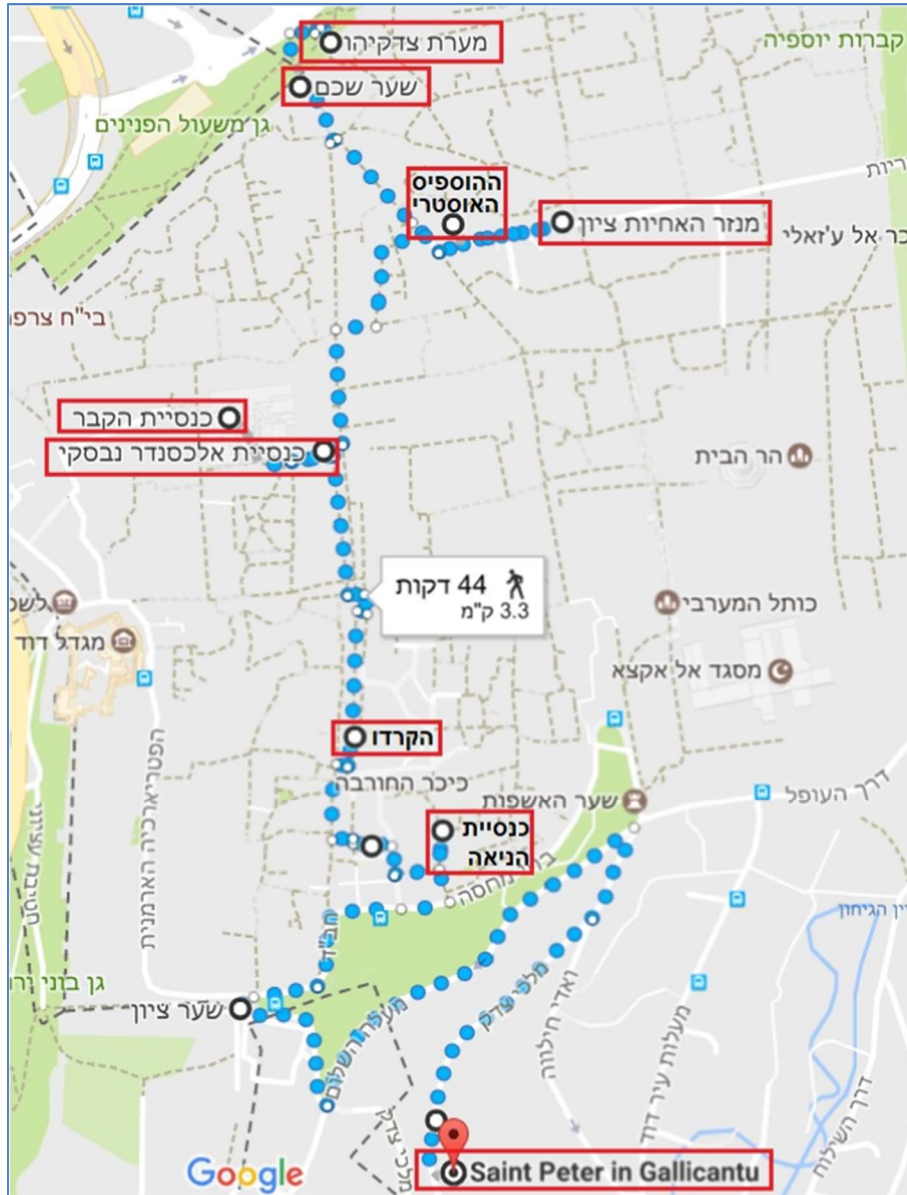
תאריך הסיור: 5.6.2017

מדריך הסיור: ד"ר נחום שגיב

לו"ז ומנהלות

מ...	עד...	פירוט הפעילות	מנהלות ועזרים	הערות
7:20	7:50	הפסקת בוקר בלטרון		מים, שירותים
7:50	9:00	נסיעה לשער שכם		
9:00	10:05	מערת צדקיהו	בתשלום ובתאום. אין נגישות לנכים. שעות פתיחה: א' עד ה' + שבת 9:00 עד 16:00 (שעון קיץ 17:00) 02-627-7550	
10:05	10:15	הליכה לשער שכם		
10:15	11:10	שער שכם-הכיכר הרומית	הכיכר הרומית (ירידה במדרגות למפלס תחתון) סגורה בשער. יש לתאם פתיחה. לא בתשלום	
11:10	11:20	הליכה להוספיס האוסטרי	הליכה דרך הרובע המוסלמי. נדרשת תשומת לב למניעת נתק (יש למנות מאסף)	
11:20	11:40	ההוספיס האוסטרי (תצפית)	בתיאום ובתשלום במזומן במקום. עליה לגג לתצפית בלבד.	שירותים, חנות מזכרות
11:40	11:45	הליכה לאחיות ציון		
11:45	12:30	מנזר האחיות ציון	בתיאום, ללא תשלום	
12:35	13:00	הליכה לאלכסנדר ניבסקי		
13:00	13:35	כנסיית אלכסנדר ניבסקי		
13:35	13:40	הליכה לכנסיית הקבר		
13:40	13:55	כנסיית הקבר	ללא תשלום וללא תיאום. המקום עמוס מבקרים. תור הכניסה לקבר הוא מצד צפון. משך ההמתנה בתור כשעה (כדאי לברר האם הובטח לצליינים לבקר בקבר)	
13:55	14:45	הפסקת צהריים	באיזור שוק אבטימוס	חנויות, מסעדות, שירותים במסעדות
14:45	15:00	הליכה לקארדו		
15:00	15:35	אתרים לאורך הקארדו		שירותים בקרבת מקום
15:35	16:20	כנסיית הניאה		
16:20	16:30	הליכה לסנט פטרוס	יציאה מהעיר העתיקה דרך שער ציון. ניתן לקנות קרמיקה ארמנית בחנויות ברובע הארמני	
16:30	17:20	כנסיית סנט פטרוס אין גליקנטו	מבואה/חנות, אח"כ דגם העיר העתיקה, ובסוף תצפית מזרחה מהמרפסת הדרומית. בחניון שער ציון יש עומס-לחילופין ניתן לחנות כאן	שירותים, מזנון, חנות מזכרות

מפת קטעי ההליכה בסיור

תכני ההזרחה

תוכן ההזרחה	אתר
<p>ראה נקודת הרחבה</p>	<p>מערת צדקיהו</p>
<p>במפלס נמוך מהחומה ומתחת לשער שכם (כניסה דרך מדרגות משמאל לשער), שער קדום מימי הדריאנוס, "שער ניאפוליס". הערבים שיבשו את השם ל"נבלוס" (=שכם). המבנה כלל 3 שערים, האמצעי גדול יותר, בסגנון שערי ניצחון רומיים. השער לא היה קבוע בתוך חומה. אין הוכחה ארכאולוגית שהיה כאן שער בימי בית שני.</p> <div data-bbox="159 683 965 1198" style="text-align: center;"> <p>שחזור "שער ניאפוליס"</p> </div> <p>השער נקרא בערבית "באב אלעמוד" ("שער העמוד"), על שום העמוד שניצב בימי הדריאנוס בכיכר השער, בתוך העיר.</p> <p>במפת מידבא מצויר השער עם עמוד במרכזה של כיכר חצי עגולה.</p> <p>באנגלית הוא נקרא "שער דמשק" (Damascus Gate), משום שממנו יצאה הדרך צפונה לעבר העיר דמשק. הקשת השמאלית של "שער ניאפוליס" נמצאת מתחת לשער שכם ממזרח. מעל לאבן הראשה של קשת זו נמצאו שרידים של כתובת לטינית "קולוניה איליה קפיטולינה דה גרטו דקרויונו", דהיינו, "מושבת איליה קפיטולינה על פי הכרזת הדקרויונים" (עשרת חברי מועצת העיר).</p>	<p>שער שכם- הכיכר הרומית</p>

בקיר מאחורי עץ התות ניתן להבחין באבנים עם סירוק אלכסוני – סיתות הרודיאני מובהק אופייני לתקופה, וכן **תו סתתים** (מסומן בעיגול). האבנים בשימוש משני- נלקחו כנראה מהריסות הר הבית. בתקופה הצלבנית השער נאטם והכניסה היתה מהמפלס הגבוה. **טיטוס** החריב את חומות הבית השני, אולם **יוספוס** מספר שהוא לא הרס את הקטע המערבי משער יפו לכיוון הר ציון, והשאיר את שלושת המגדלים: **פצאל, היפיקוס ומרים**.

החומה והמגדלים שימשו את הלגיון העשירי שהוצב שם בשנת 70. כל עוד הלגיון היה בירושלים – לא היה הכרח לבנות חומה. בתקופת **הדריאנוס** לא הייתה חומה, והשערים נבנו כמונומנטים. כאשר **דיוקלטיאנוס** נתן הוראה להעביר את הלגיון העשירי לאזור **אֵילָה** (עקבה) בערך בשנת 300, לא נשארה שמירה בעיר, והוא בנה חומה בחלק הצפוני משער דוד לשער האריות (כמה מאות מטרים דרומית ל"חומה השלישית" שבנה אגריפס). יתכן שגם בחלק הדרומי בין הר ציון לשער האשפות הייתה חומה, אך היא לא נמצאה בחפירות ארכאולוגיות. **באיליה קפיטולינה** התגוררו בעיקר נכרים, ואילו היהודים, שהורחקו מהעיר, ישבו מסביבה. בימי הדריאנוס הם התגוררו רחוק מאוד מהעיר. בתקופה הביזנטית הוקמה כנסיית הקבר במקום מקדש **אפרודיטה**, והעיר גדלה לדרום.

בתקופה הביזנטית היה הר הבית נטוש וחרב, לקיים את דברי **ישוע** על ירושלים: *"הנה ימים באים עליך ואויביך יקימו סוללה סביביך, ויקיפו ויצורו עליך מכל עבר. וימגרו אותך ואת בניך אשר בקרבך, ולא ישאירו בך אבן על אבן עקב אשר לא ידעת את מועד פקדתיך"*. (הבשורה על פי לוקס, יט 43-44). מרכז הכובד עבר מהר הבית לכנסיית הקבר.

אנו נמצאים באחד משני המגדלים מצידי השער המזרחי. המקום עבר שינויים במשך השנים. בתקופה הביזנטית היה כאן בית בד-אבן ציר לבורג עץ עם חור, שימשה לסחיטת הזיתים. בתקופה הערבית הקדומה שימש המקום כמאגר מים, יש שרידי טיח על הקירות.

מפת מידבא

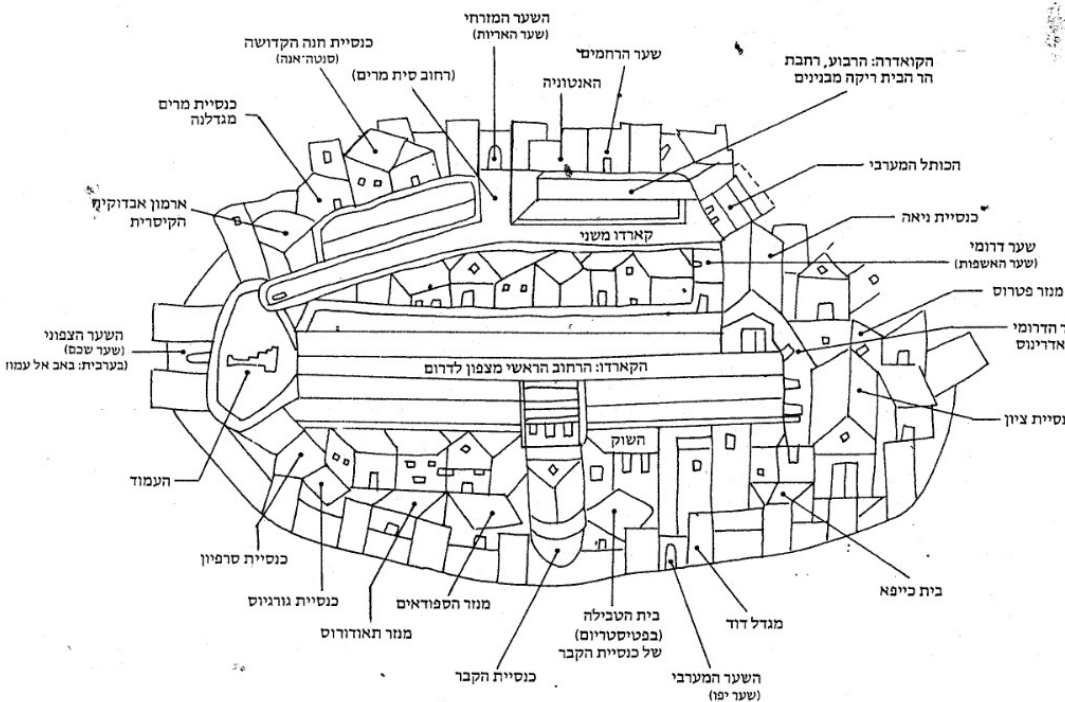
בשנת 1884
התגלתה מפת
מידבא. המפה
מתארת
שטחים מעבר
הירדן ועד
מצרים (עד
הנילוס)
ומלבנון ועד
סיני. ירושלים
מופיעה במרכז

המפה, וכנסיית הקבר במרכזה.

מפת ירושלים מוגדלת פי 10 ביחס לכל השאר, וכנסיית הקבר מוסטת למרכז העיר
ומוגדלת. המפה מתוארכת לסוף המאה ה-6 לספירה, ומשקפת את מפעלי הבנייה של
יוסטיניאנוס. המפה בעלת ערך גאוגרפי היסטורי, והיא נכס קרטוגרפי.

במפה מופיעות כנסיית הגיה ציון על הר ציון, ומזרחית לה כנסיית הניאה בהמשך הקארדו
המערבי.

הר הבית אינו מופיע במפה.

המפה **ממוזרחת** ולא מוצפנת, כלומר הצפון בצד שמאל.

ניתן לראות את הכיכר החצי-עגולה הנושקת לשער יפו עם העמוד (מצויר בשכיבה)
במרכזה. העמוד מעולם לא נמצא, אך מיקומו המשוער מסומן בעיטור על הריצוף.
מהכיכר יוצאים הקארדו המערבי (הישר) והקארדו המזרחי (האלכסוני).

<p>הדריאנוס בנה באיליה קפיטולינה סדרה של מונומנטים: 4 שערים</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. כ-300 מטר צפונית לכאן, מול סנט אטיין, על הדרך המובילה מקיסריה לירושלים (לא קיימים שרידים). 2. שער ניאפוליס (מתחת לשער שכם) במבואות העיר. 3. השער בפורום המזרחי ליד האנטוניה שהייתה הרוסה בתקופת הדריאנוס. שער זה מכונה "אקה-הומו", ונמצא חצוי ליד וחציו בתוך מנזר האחיות ציון. 4. השער בפורום המערבי הנמצא בכנסיית אלכסנדר ניבסקי, ליד מקדש אפרודיטה שהיה בגולגותא. <p>שני פורומים:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. מזרחי – ליד האנטוניה (מתחת לכנסיית אקה-הומו). 2. מערבי – הנמצא בכנסיית אלכסנדר ניבסקי, ליד מקדש אפרודיטה שהיה בגולגותא <p>שני קארדינס:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. הקארדו המערבי, שנסתם עם השנים ונשאר רחוב צר – רחוב בית הבד. 2. הקארדו המזרחי, גם הוא רחוב צר – רחוב הגיא (הגיא המרכזי, הטירופיון). <p>שני דקומנוס:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. האחד משער האריות, מצפון להר הבית, ופוגש את רחוב הגיא. לימים הפך במסורת הנוצרית לוויה דולורוזה. 2. השני משער יפו מזרחה, היום בתוואי של רחוב דוד (הגיא הצולב) ורחוב השלשלת עד להר הבית. <p>שלושה מקדשים:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. מקדש ליופיטר – על הר הבית. קסיוס דיו מזכיר את בניית המקדש כסיבה למרד. ארכאולוגים חלוקים בדעותיהם לגבי קיומו של המקדש. דן בהט מציע באטלס שלו שהיה מקדש. 2. מקדש לאפרודיטה – בגולגותא. 3. מקדש נוסף המיוחס לרומאים ולאן דווקא להדריאנוס הוא מקדש לאסקלפיוס (אל הרפואה) במקום בו היו בריכות הצאן (בריכות חסדא) בימי הבית השני. 	
<p>ההוספיס האוסטרי נמצא במפגש בין הקארדו המזרחי והדקומאנוס- ויה דולורוזה. האכסניה נחנכה רשמית על ידי הקיסר פרנץ יוזף בעת מסעו בארץ ישראל בסוף שנת 1869. הוא התארח באכסניה בעת הביקור בירושלים ובבית לחם, שלו הקפיד לשוות אופי של מסע צליינות.</p> <p>תצפית מגג ההוספיס: שער שכם נמצא מצפון. ממערב הרובע הנוצרי. מצפון-מערב מגדל כנסייה צר עם כיפה שחורה – כנסיית הגואל הפרנציסקנית סן סלבדור. דרומה למגדל שתי כיפות כהות – חלקים מכנסיית הקבר.</p>	<p>ההוספיס האוסטרי (תצפית)</p>

הכיפה הגדולה, **הרוטונדה** – מעל לקבר. דרומה להן הכנסייה הגבוהה ביותר – **כנסיית הגואל הלותרנית פרוטסטנטית**, באזור **המוריסטן**. מימין – מגדלי שיניים – **הנוטרדאם**, מבנה צרפתי מהמאה ה-19. **מוזיאון מגדל דוד** בכניסה, ליד שער יפו. הרובע הארמני משער יפו דרומה, והרובע הנוצרי משער יפו צפונה. רואים התרוממות דרומה לכיוון הר הבית, התרוממות לכיוון העיר העליונה, וה**טירופויון** ביניהן. בהר הבית מדרום שתי כיפות: הקרובה היא כיפה מוזהבת – **"כיפת הסלע"**, שהוקמה מעל הסלע שעליו הוקמו שני בתי המקדש, עליו התרחש סיפור העקידה, וזו האבן שממנה הושתת העולם (ונקראת לכן בשיבוש **"אבן השתיה"**). המסורות היהודיות עברו לדת המוסלמית. **"כיפת הסלע"** היא מבנה אוקטוגוני – להנצחה. הכיפה הכהה הקטנה והרחוקה יותר – **מסגד אל-אקצא**. מדרום-מזרח – **הר הזיתים**.

קשת אקה-הומו
 הקשת היא חלק מאחד מארבעת השערים שבנה **הדריאנוס** במאה ה-2 לספירה. פירוש השם **"אקה הומו"** הוא **"הנה האיש"**, ומיוחס למקום שבו **פונטיוס פילאטוס** הציג את ישוע לפני ההמון:
"אָז לָקַח פִּילָטוֹס אֶת יֵשׁוּעַ וְהִלְקָה אוֹתוֹ. הַחֲזִילִים עָשׂוּ עַל רֵאשׁוֹ עֲטָרַת עֲקָלְעוֹ מִקִּוְצִים וְהִלְבִּישׁוּהוּ גְלִימַת אַרְגָּמָן. נִגְשׂוּ אֵלָיו וְאָמְרוּ: "שְׁלוֹם לְךָ מֶלֶךְ הַיְהוּדִים!" וְסָטְרוּ עַל פְּנָיו. שׁוֹב יָצָא פִּילָטוֹס וְאָמַר לָהֶם: "כִּי אֵין מוֹצִיא אוֹתוֹ אֵלֵיכֶם לְמַעַן תִּדְעוּ שֶׁאֵינְנִי מוֹצֵא בּוֹ שׁוֹם אֲשֶׁמָּה." יָצָא יֵשׁוּעַ לְבוּשׁ גְּלִימַת הָאֲרָגְמָן וְעַל רֵאשׁוֹ עֲטָרַת הַקִּוְצִים." הִגָּה הָאִישׁ! "אָמַר לָהֶם פִּילָטוֹס" (יוחנן יט 5-1)

זוהי קשת אבן גדולה, החוצה את רחוב ויה **דולורוזה** בצמוד למנזר האחיות ציון, בין התחנה השנייה לתחנה השלישית. קשת זו היא הפתח המרכזי בשער בעל שלושה פתחים, שהצפוני בהם משולב בקפלת התפילה של המנזר. **הקשת הדרומית** שולבה כנראה בבניין ששכן מעבר לכביש, במקום בו הייתה בעבר אכסניה לעולי רגל מוסלמים מהודו, אך לא נותר ממנה שריד. הקשת כוללת מבנה שאורכו 18.94 מטר, רוחבו כ-3.71 מטר, וגובהה (המשוחזר) 11.2 מטר.

בחזית הקשת הפונה מזרחה הוצבו ארבעה עמודים בחזית כל אחת מהאומנות שבין הפתחים.
בצד הפונה מערבה אל פנים העיר הותקנו גומחות לפסלים.

מנזר האחיות ציון (שם נוסף – נוטרדם דה ציון)

נבנה בשנות ה-60 של המאה ה-19. השטח נרכש ע"י רטיספון, יהודי משטרסבורג שהתנצר. הוא רצה להקים במקום מוסד חינוכי ללימודי נצרות. אחר כך מכר את השטח לנזירות האחיות מציון, קתוליות מצרפת, הנקראות גם נזירות האקה-הומו. מהדלת המערבית רואים את המשך הקשת הגדולה, ולשמאלה קשת קטנה יותר, שבה נמצא אפסיס ומזבח. האחיות טיפחו את המקום והקימו בו כנסייה ואכסניה.

הורדוס, שהרחיב את הר הבית, בנה בפינה זו את האנטוניה.

הורדוס בנה בפינה חפיר עמוק, שבו התקין את בריכת סְטְרוֹתִיּוֹן (=עפרוני). בריכה פתוחה, לא מקורה, שקיבלה את המים, בדומה לתעלת המים החשמונאית, מאזור שער שכם.

הדריאנוס, במאה ה-2 לספירה, בנה מעל לחפיר פורום. הוא סגר את הבריכה בקמרונות, עליהן השתית כיכר גדולה (פורום רחב), ומעליה בנה את קשת **אקה הומו**, שהייתה סמל הרחבה. באוקטובר שנת 1867 הגיע לכאן צ'ארלס וורן עם עוזריו, הם נכנסו מהבריכה בתעלות מערבה, כשהם שטים על דלתות. הם יצאו מתחת למנזר **האחיות ציון**. אחת הנזירות שהשכימה קום ראתה אותם, נבהלה, והנזירות בנו את הקיר כדי למנוע כניסות בלתי רצויות.

בין השאר גילו האחיות מפלס עם ריצוף מקורי והאמינו כי זהו הריצוף עליו צעד ישוע עם הצלב לאחר שנשפט באנטוניה.

אולם חוקרים ישראלים הוכיחו כי מעל הסטרותיון יש קמרונות מימי הדריאנוס (138-117 לספירה), כלומר לא ייתכן כי מעליהם יהיה ריצוף מימי ישוע.

כנסייה רוסית אורתודוקסית שנבנתה ב 1896 על ידי **הצאר אלכסנדר השלישי** ע"ש **אלכסנדר ניבסקי**, נסיך רוסי מהמאה ה-13 אשר הדף פולשים גרמנים ושוודים מאדמתה של רוסיה.

המנזר נמצא בפינת הרחובות שוק הצבעים ובית הבד הנמשך עד לשער שכם. בכנסייה שרידים של השער המונומנטלי שבנה הדריאנוס בפורום המערבי, במקביל

כנסיית אלכסנדר ניבסקי

<p>ובסמוך לקארדו המערבי. שתי כותרות קורינתיות מרובעות. השער הנוכחי לא נראה רומי בגלל הצלב שעליו, וצורת הבנייה משמאל שאינה מסודרת, ולכן אינה מתאימה לבנייה הרומית. אולם מקובל על החוקרים שאלה שרידים של אחד מארבעת השערים שהקים הדריאנוס בירושלים. בחלק המזרחי של החדר ישנם שני עמודי גרניט מהקארדו. זוהי כניסה קדומה ממזרח, מימי קונסטנטינוס והלנה (שבנתה את כנסיית הקבר, וגם את כנסיית האלאונה, כנסיית העלייה לשמים הביזנטית, כנסיית המולד בבית לחם, וכנסיית אברהם ליד חברון).</p>	
<p style="text-align: center;">רחבת הכניסה הדרומית</p> <p>אל רחבת הכניסה של כנסיית הקבר אפשר להגיע:</p> <ul style="list-style-type: none"> • מדרום-מערב – מרחוב הנוצרים • מדרום-מזרח – מהמוריסטן • מצפון-מזרח – דרך כפר האתיופים מגג כנסיית הקבר. <p>בכנסיית הקבר מבקרים פרוטסטנטים, לותרנים, אנגליקנים. קבוצות יותר קיצוניות – לא מבקרות. פרוטסטנטים לא יכולים לערוך תפילה בכנסיית הקבר, והם מתפללים בגן הקבר ובכנסיות אחרות.</p> <p style="text-align: center;">גבעת הגולגותא</p> <p>בפסגת הגבעה, מאחורי זכוכית, נמצא סלע האם. התקינו זכוכית כדי שאנשים לא ייקחו רליקטים (שרידים). השאירו פתח מתחת למזבח, בעדו הצליינים נוגעים במגרעת עגולה בסלע, שבה מאמינים שהצלב הוצב.</p> <p style="text-align: center;">אבן המשיחה</p> <p>הפסיפס שעל הקיר הוא משנת 1990. הפסיפס מתאר את הורדת ישוע מהצלב, את משיחת גופו ואת קבורתו במערה. על "אבן המשיחה" משחו את גופו של ישוע המת בשמן ובבשמים לקראת קבורתו. צליינים נוהגים לנשק את האבן, להספיג בדים בשמן שעליה, להניח על האבן בושם – כי גם על המת שמו בושם בתקופת הבית השני, ולהניח על האבן מזכרות – כדי להעביר את הקדושה למזכרות</p> <p style="text-align: center;">הרוטונדה</p> <p>ישוע הורד מהצלב כאשר השבת כבר עמדה בפתח, ולא נותר זמן למצוא לו אתר קבורה הולם. אדם בשם יוסף הרמתי הציע את מערת הקבורה של משפחתו שהייתה בקרבת מקום, ובכך קבע את האתר המקודש ביותר בנצרות. קבר ישוע נמצא במרכז האולם המעוגל (רוטונדה), בתוך מבנה מלבני הנקרא אדיקולה (היכלית, מבנה קטן).</p>	<p>כנסיית הקבר</p>

באדיקולה יש שתי קפלות:

המערבית – הקבר עצמו שממנו נשאר מדף.

המזרחית – קפלת המלאך.

כאשר שבו מרים אם ישוע ומריה מגדלנה ביום ראשון בבוקר וראו שהקבר ריק, אדם לבוש לבן (מלאך) אמר להן "הוא איננו פה, הוא קם לתחייה" (לוקס כד 6). בקפלת המלאך נמצאת פיסה מאבן הגולל שנפתחה בעת תחיית ישוע.

הפרנציסקנים הוסיפו בשנים האחרונות את התחנה המציינת את התחייה, ב"אנסטאזיס" (ביוונית: מקום התחייה) – האולם הגדול והעגול הבנוי בצורת רוטונדה, שבמרכזו ניצב הקבר בתוך אדיקולה.

האולם מסמל את תחייתו של ישוע ביום ראשון בשבוע, ביום השלישי לאחר צליבתו-התחייה

הקתוליקון

האולם שממזרח לקבר – הקתוליקון, הוא אולם התפילה המרכזי של היוונים-אורתודוקסים.

האפסיס הצלבני המשופץ בצד מזרח.

במרכז – גביע עגול, ה"אומפלוס": טבור העולם ומקום ראשיתו.

האבן אינה מחוברת לרצפה, הכוונה למרכז רוחני ולא גאוגרפי.

בתקופה שבה **אבן השתייה** זוהתה כמרכז העולם בהר הבית, הגדירו גם את אבן טבור העולם בכנסיית הקבר.

מצפון ומדרום רואים את האומנות הצלבניות, שהיוונים בנו ביניהן קיר ויצרו את החדר.

הקיר מהמאה ה-19, העמודים מהמאה ה-13.

על קיר מהמאה ה-11 (בפינה בצפון-מערבית) עיט דו-ראשי – סמל האימפריה הביזנטית

אולם מרים המגדלית

כנסיית הקבר היא מקום מיוחד, שילוב של מנזר, אתר תיירות, מקום קדוש, אתר צליינות, ומגיעים אליו בני שלוש דתות.

בימי ראשון כל חצי שעה מתחילה קהילה אחרת להתפלל.

זהו המקום היחיד בעולם שבו מתפללות קהילות שונות קרוב כל כך אחת לשנייה.

הדרך לשרוד יחד היא לכבד האחד את הזכויות של השני. יש לפעמים וויכוחים, אך לא מהומות.

צליינים שמגיעים לכנסיית הקבר מצפים לראות קתדרלה מפוארת, ומתאכזבים.

כדי להפוך את הביקור בכנסייה לחוויה חיובית, כדאי להדגיש את הייחוד של המקום:

זהו בית תפילה אמיתי לכל העמים. היופי והייחוד שלו הוא הכבוד ההדדי.

קפלת מרים המגדלית שהייתה הראשונה שישוע התגלה אליה.

בפנים יש עוד קפלה המוקדשת לאמו של ישוע.

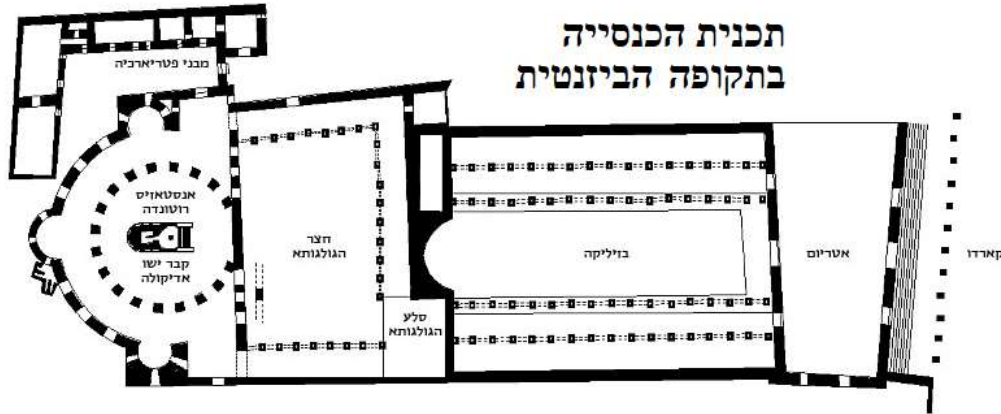
לפי המסורת ישוע התגלה כאן לאמו, האירוע לא מופיע בברית החדשה.

השטח שייך רק לקתולים, הפסלים פרנציסקנים.

בתרשים יש שלושה פתחים לכיוון האטריום שמעבר לקיר. גם במפת מידבא מצוירות המדרגות ושלוש הכניסות.

הקארדו הוא רומי, והדריאנוס בנה כאן פורום מערבי.

בחלק מהאבנים יש סיתות שוליים הרודיאני.
 הכניסה המרכזית מבין השלוש היא בתוך המעדנייה של זלטימו, כ-20 מטרים מצפון לנו.
 הפתח הדרומי מבין השלושה נמצא כאן, מעבר לקיר.
 הבסיליקה היא עם אוריינטציה לכיוון מערב – כיוון נדיר – כי המוקד שלה הוא הקבר.
 בהמשך נמצא הגן הקדוש, ובפינתו גבעת הגולגותא, במקום שבו נצלב ישוע.
 אנחנו מחוץ ל"חומה השנייה" שעברה באזור זה, אך לא התגלתה.

אתרים לאורך הקארדו

הקארדו המערבי
 לאחר מרד בר כוכבא שהתחולל בין השנים 132-135, בנה הקיסר הרומי **הדריאנוס** על חורבות ירושלים את העיר החדשה **איליה קפיטולינה**.
 היא נבנתה במתכונת ערים רומיות, וכללה רחובות קארדו דקומאנוס.
 משני צידי הקארדו היו שדרות עמודים, אשר תמכו קירוי למדרכות רחבות, ומעבר להן היו חנויות.
משער שכם עד רחוב דוד הוא רומי מימי הדריאנוס (מאה 2) מרחוב דוד דרומה- ביזנטי מימי יוסטיניאנוס (מאה 6).

שרידי הקארדו נמצאו בחפירות ארכאולוגיות שנערכו בעיר העתיקה לאחר מלחמת ששת הימים על ידי **פרופסור נחמן אביגד**, וניתן לראות אותם היום ברובע היהודי בירושלים.
 באתר הוצב העתק **ממפת מידבא**, בה יש תיאור ברור של הקארדו.
 בשנת 1971 זכתה בפרס ראשון הצעתם של האדריכלים שלמה אהרונסון פטר בוגוד ואסתר

ניב קרנדל לתכנון אזור הקארדו (האזור שבין רחוב היהודים לרחוב חב"ד ובין רחוב דוד לבית הכנסת הצמח צדק.

(במקור, תוכננו בתי מלון מעל לקארדו, אך בעקבות החלטת משרד השיכון, הוחלט על הסבת השטח למגורים מעל לרחוב מסחרי).

בחפירות הארכאולוגיות, שנערכו לקראת שיחזור בית כנסת החורבה השוכן מזרחית ובסמוך לקארדו, באוגוסט 2005, נתגלה לראשונה חלק של רחוב שהתפצל מן הקארדו מזרחה.

כמו כן נמצאה שם קשת ניצבת שלמה, הבנויה מאבני גזית, אף היא מן התקופה הביזנטית.

נחמן אביגד החל בחפירות וגילה חלקי עמודים.

הוא העמיד אותם וגילה שהם אינם זהים. הכותרות הקורינתיות הן **ביזנטיות**. הכותרת הקורינתית הביזנטית יותר נמוכה, ועליה הקוציץ שבה דבוקים.

בתקופה הביזנטית יש רישול

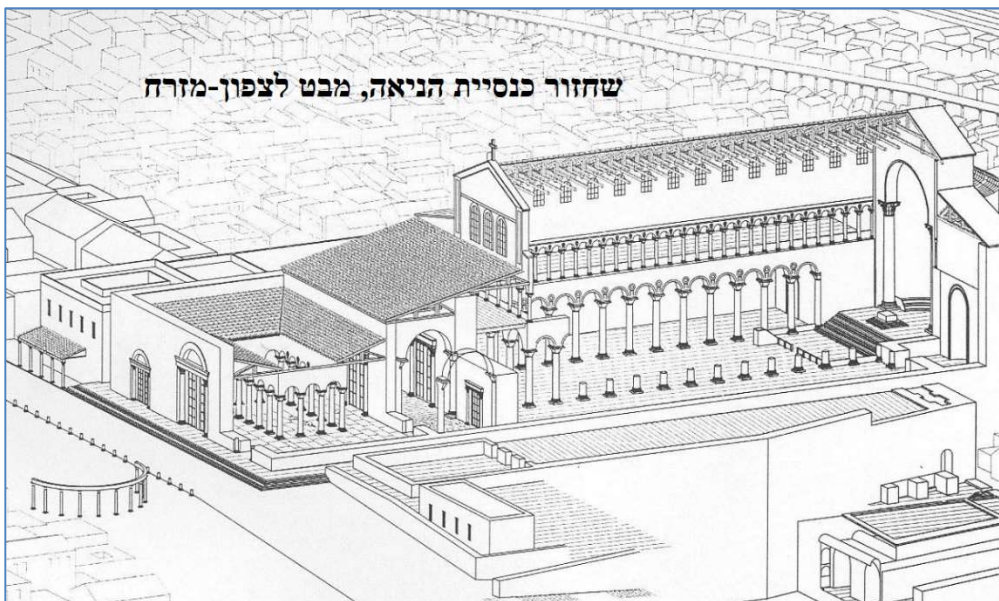
בפרטים ולכן העלים ושאר הפרטים פחות מפותחים מאשר בכותרות הרומיות. כדי לתארך את העמודים באופן נוסף הוא הרים רצפות, כדי למצוא מטבעות וחרסים מתחת ליסודות.

הוא מצא קרמיקה ביזנטית מהמאה ה-6.

כלומר, הקארדו הזה הוא קארדו ביזנטי – מימי יוסטיניאנוס (ולא מימי הדריאנוס), ואיפשר תהלוכה לכנסיית הניאה.

כנסיית הניאה

השם **כנסיית הניאה** הוא כינוי של "הכנסייה החדשה על-שם מרים אם ישוע", כנסייה ענקית קדומה שהייתה קיימת בירושלים בין שנת 543 לספירה ועד המאה ה-9 או ה-10.

שחזור כנסיית הניאה, מבט לצפון-מזרח

הכנסייה נבנתה על ידי הקיסר הביזנטי **יוסטיניאנוס הראשון** באזור הדרומי ביותר של ירושלים של ימיו, ברום הר ציון. מהכנסייה נותרו שרידים דלים בשכונת **בתי מחסה**. בשנת 1862, כשהקימו את שכונת בתי מחסה, שכונה של יוצאי גרמניה, כתבו יהודים גרמנים שמצאו בשכונה קיר. ההיסטוריון פרוקופיוס מקיסריה, אב כנסייה שהעריץ את יוסטיניאנוס, מתאר את מימדי כנסיית הניאה ואת שיטת הבניה:

"בירושלים הוא בנה כנסייה לכבוד אם-האלוהים, שאי אפשר להשוות אליה אחרת, התושבים קוראים לה הכנסייה החדשה... למקדש זה היה צורך בכל מקום לעמודים, אשר במראם לא יפלו מן היופי ששרר באתר המקדש, ואשר יהיו בעלי גודל מספיק, שהרי נועדו לשאת את משקל הנדבכים המונחים עליהם... הקיסר יוסטיניאנוס ציווה להעמידה על פסגת הגבעות, בגבעה הגבוהה ביותר, אבל לא היה בה די שטח כדי צרכי הבניה על-פי הנחיות הקיסר, ורבע מן הכנסייה, זה הפונה כלפי דרום וכלפי מזרח, נותר ללא תמיכה... הכנסייה מושתתת איפוא בחלקה על הסלע, ואילו בחלקה האחר היא תלויה באוויר באמצעות שלוחה מלאכותית גדולה, שנוספה לגבעה בהשראת הקיסר" (פרוקופיוס, על הבניינים של יוסטיניאנוס 6, V).

בשנות ה-60-70 של המאה ה-20 מצא **נחמן אביגד אפסידות**, ושיחזר כנסייה גדולה מאד: 57X115 מטרים. היא שמשה כמנזר, אכסניה, בית חולים, וכנראה גם ספרייה.

במאי 1977 התגלתה כתובת ביוונית במרתפי הניאה, בקימרונות, שמזכירה את שמו של **פלביוס יוסטיניאנוס**, שבימיו נבנתה הכנסייה. כתובת זו זיהתה בוודאות את הקומפלקס הגדול. הכתובת ביוונית – כי זו הפכה להיות השפה הדומיננטית מאז ימי אלכסנדר מוקדון עד לתקופה הביזנטית. מתחת לכתובת עוצב צלב גדול. הכנסייה היא **השנייה בחשיבותה** ובגודלה אחרי כנסיית הקבר. אפסיס דומה נוסף התגלה מעבר לכביש, באותם ממדים ובאותו כיוון.

כנסייה ומנזר מודרניים בהר ציון השייכים למסדר האסומפסיוניסטים הקתולי. הכנסייה הוקמה בין השנים 1924-1931 על בסיס כנסיות קדומות, הראשונה שבהן, כנסייה ביזנטית מהמאה הרביעית לספירה. שם הכנסייה, "**פטרוס של קריאת התרנגול**" (גלוס קנטוס = קריאת התרנגול בלטינית), מנציח סיפור מתוך פרשת מעצרו וחקירתו הלילית של ישוע.

כנסיית סנט פטרוס אין גליקנטו

ישוע נעצר ערב חג הפסח בגת שמנים לאחר הסעודה האחרונה, לאחר שיהודה איש קריות בגד בישו ומסר אותו לידי הרומאים.

בגת שמנים הוא ניבא ל**פטרס**, תלמידו, שהוא יתכחש לישוע 3 פעמים לפני קריאת התרנגול.

מגת שמנים נלקח ישו, לפי המסורת הנוצרית, בעמק קדרון, דרך **שער המים** שליד מעיין **הגיחון** ובמעלה **הר ציון** אל בית הכהן הגדול **כייפא**.

(סיפור זה לא אמין מדעית, שכן לפי החפירות ברובע היהודי סביר שבתי הכהנים היו בעיר העליונה (הרובע ההרודיאני) ו**יוספוס פלביוס** אף מוסר במפורש שבימי המרד הגדול ביתו של **חנניה כהן גדול** היה בעיר העליונה).

בבית הכהן הגדול הוטחו בישוע האשמות שונות, במסגרת חקירה לילית על ידי הכהן הגדול והסנהדרין.

לאחר מכן נעצר בבית-כלא שהיה במקום עד הסגרתו למחרת ל**פונטיוס פילטוס**, הנציב הרומי שגזר את דינו לצליבה.

פטרס, כמתואר בברית החדשה, אכן התכחש לישו שלוש פעמים בטרם קרא התרנגול:

וַיִּתְפָּשׂוּ אוֹתוֹ וַיּוֹלִיכוּהוּ וַיְבִיאוּהוּ בֵּית הַכּוֹהֵן הַגָּדוֹל וּפְטְרוֹס הוֹלֵךְ אַחֲרָיו מֵרְחוֹק. וַיְהִי כִּי בִיעֲרֵוּ אוֹשׁ בְּתוֹךְ הַחֹצֵר וַיֵּשְׁבוּ יַחְדָּיו וַיֵּשֶׁב גַּם פְּטְרוֹס בְּתוֹכָם. וַתִּרְאֶהוּ שֹׁפְחָה אַחַת יוֹשֵׁב נֹגַד הָאוֹר וַתִּבֹּט בּוֹ וַתֹּאמֶר: 'גַּם זֶה הִיָּה עִמּוֹ'. וַיִּכְחַשׁ בּוֹ וַיֹּאמֶר: 'אֵשֶׁה, לֹא יָדַעְתִּיו'. וְעוֹד מַעֲט וַיִּרְאֶהוּ אִישׁ אַחֵר וַיֹּאמֶר: 'גַּם אַתָּה מֵהֵם', וַיֹּאמֶר פְּטְרוֹס: 'בֶּן אָדָם, לֹא מֵהֵם אֲנוּכִי'. וְאַחֲרַי עֶבֶר כִּשְׁעָה אַחַת טָעַן אִישׁ אַחֵר לְאֹמֹר: 'אֲמַנֵּם גַּם זֶה הִיָּה עִמּוֹ כִּי גִלְיָלִי גַם הוּא'. וַיֹּאמֶר פְּטְרוֹס: 'בֶּן אָדָם, לֹא יָדַעְתִּי מֶה אַתָּה אוֹמֵר', וְעוֹדֵנוּ מְדַבֵּר וְהַתְּרַנְּגוֹל קָרָא. וַיִּפֶּן הָאָדוֹן וַיִּבֹט אֶל פְּטְרוֹס, וַיִּזְכּוֹר פְּטְרוֹס אֶת דְּבַר הָאָדוֹן אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו לְאֹמֹר: 'בְּטֵרֵם יִקְרָא הַתְּרַנְּגוֹל תִּכְחַשׁ בִּי שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים'. וַיֵּצֵא פְּטְרוֹס הַחוּצָה וַיִּמְרַר בְּבִכּוֹ."

דגם ירושלים בתקופה הביזנטית בחצר הכנסייה:

נקודת הרהבה – מערת צדקיהו

המערה נחפרה כמחצבת אבן עתיקה, שניצלה שכבת סלע משובחת בקרבת העיר העתיקה. הסיבות להפיכת המקום למחצבה גדולה ושימושית היו:
 א. טיב האבן הנקראת "מְלֶכָה" שהיא אבן גיר צפופה הנוחה לסיתות וחציבה.
 ב. הקרבה הגדולה של המחצבה לעיר ירושלים.

עם השנים הועמקה החציבה, והיא משתרעת מתחת לחלקים ניכרים של הרובע המוסלמי. זוהי כיום המערה המלאכותית הגדולה בירושלים, שטחה כ-900 מ"ר, רוחבה כ-100 מטרים ואורכה כ-300 מטרים.

המערה נאטמה כפי הנראה עם בניית חומות ירושלים הנוכחיות (1535-1538) בימי הסולטן הטורקי סולימאן המפואר, כדי למנוע שימוש בה כדרך חדירה לתוך העיר.

עם אטימת המערה היא נשכחה מלב, עד לגילויה מחדש ע"י האמריקאי ד"ר ג'יימס ברקלי בשנת 1854. ברקלי טייל עם בנו וכלבו מצפון לעיר העתיקה כאשר הכלב נעלם. אחרי חיפוש יסודי נשמעו נביחות מפתח נסתר למרגלות החומה. הכלב חולץ וד"ר ברקלי ביצע סיור יסודי במערה, שחשף אותה בפני הציבור. עם גילוי המערה, הציעו החוקרים כי היא שימשה לחציבה עוד בתקופת שלמה המלך, כפי שמספר המקרא:

"וַיְהִי לְיִשְׁלָמָה שְׁבָעִים אֵלֶּף, נִשְׂא סֶבֶל; וַיִּשְׁמְגִים אֵלֶּף, חֲצֵב בְּהָר.

לְבַד מִשָּׂרֵי הַגְּצָבִים לְיִשְׁלָמָה, אֲשֶׁר עַל-הַמְּלֶאכָה, שְׁלֹשָׁת אֲלָפִים, וַיִּשְׁלַשׁ מֵאוֹת הָרָדִים בָּעָם, הָעֹשִׂים בַּמְּלֶאכָה. וַיִּצֹו הַמֶּלֶךְ וַיִּסְעוּ אַבְנִים גְּדוֹלוֹת אַבְנִים יְקָרוֹת, לַיִּסֹּד הַבְּיָת אַבְנֵי גִזִּית." (מלכים א' ה', כ"ט-ל"א).

סמיכותה של המערה להר הבית ולעופל, בהם בוצעו שני מפעלי הבנייה הגדולים של שלמה (שבנה את בית המקדש הראשון ואת העופל) מצביעה על האפשרות שמכאן הובאו אבני הבנייה לעיר הקדומה.

כתוצאה מכך דבק במערה השם האנגלי:

"מחצבות המלך שלמה" (King Solomon's quarries)

חוקר הקרן הבריטית, צ'רלס וורן, שביקר בירושלים בתקופה זו, היה איש "הבונים החופשיים" * וביוזמתו נערכו טקסי המסדר באולם הגדול שבמערה - מתוך מחווה לשלמה המלך, שזוהה בעיני אנשי המסדר כבונה חופשי בעצמו.

היישוב היהודי בירושלים לא אימץ כינוי זה, והעדיף לזהות את המערה עם הסיפור של בריחת צדקיהו מירושלים הנצורה:

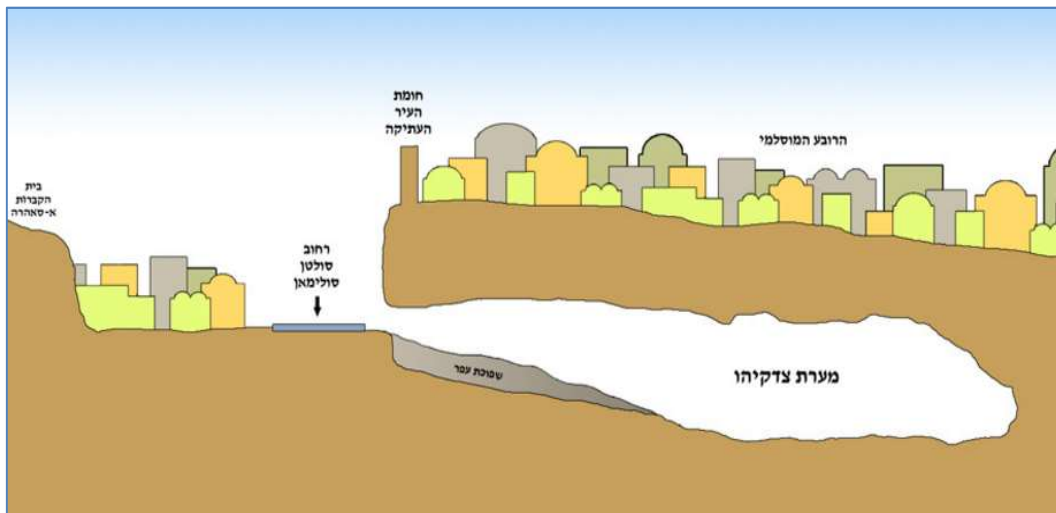
"נִמְרָד צִדְקִיָּהוּ, בְּמֶלֶךְ בָּבֶל. וַיְהִי בַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית לְמָלְכוֹ, בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֵשׂוֹר לַחֹדֶשׁ, בָּא גְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל הוּא וְכָל-חֵילוֹ עַל-יְרוּשָׁלַם, וַיִּחְגְּוּ עָלָיָהּ; וַיִּבְנוּ עָלָיָהּ דֵּימָה, סָבִיב. וַתָּבֵא הָעִיר, בַּמָּצוֹר, עַד עֲשָׂמִי עֲשָׂרָה שָׁנָה, לְמֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ.

בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בַתְּשַׁעָה לַחֹדֶשׁ, וַיִּחְזַק הָרָעַב בְּעִיר; וְלֹא-הָיָה לָחֶם, לָעָם הָאָרֶץ.

וַתִּבְקַע הָעִיר, וְכָל-אֲנָשֵׁי הַמְּלָחָמָה יָבְרָחוּ וַיֵּצְאוּ מִהָעִיר לִילָה דָרָךְ שָׁעַר בֵּין-הַחֲמַתַּיִם אֲשֶׁר עַל-גִּן הַמֶּלֶךְ, וְכַשְׂדִּים עַל-הָעִיר, סָבִיב; וַיִּלְכוּ, דָרָךְ הָעָרְבָה.

וַיִּדְפּוּ חֵיל-כַּשְׂדִּים אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ, וַיִּשְׁיֲגוּ אֶת-צִדְקִיָּהוּ בְּעָרְבַת יְרֵחוֹ; וְכָל-חֵילוֹ--גָּפְצוּ, מֵעָלָיו."

(ירמיהו נ"ב ג'-ח')

התאוריה הזו מוטלת בספק כיוון שהעיר הקדומה החלה בעיר דוד, רחוק מדי מכדי להתאים לסיפור.

בחפירות במאה ה-20 הגיעו הארכאולוגים לסלע הטבעי, התגלתה מעט קרמיקה מבית ראשון והרבה מבית שני, וכן ממצאים ממלוכיים.

עוד במאה ה-11 פירש רש"י את הסיפור וכתב על מערה שיצאה מבית צדקיהו והגיעה עד ערבות יריחו.

כך דבק השם "מערת צדקיהו" במערה זו, הגם שאין לכך כל ראיה ארכיאולוגית.

אין כל מידע על קורות מערת צדקיהו לאחר חורבן ירושלים בשנת 70 לספירה.

עם זאת, בתוספתא, שנכתבה במאות השנייה והשלישית לספירה, מובאת הלכה בנושא יציאה מתחום שבת, המזכירה את מערת צדקיהו:

"השובת בעיר, אפילו גדולה כאנטוכיא, מהלך את כולה וחוצה לה אלפיים אמה. השובת במערה, אפילו כמערת צדקיהו, מהלך את כולה וחוצה לה אלפיים אמה. (לעומת זאת) על גגה אין לו אלא ארבע אמות בלבד".

אולם הבונים החופשיים

אולם ענק הנמצא בלב המערה ומשמש לאירועים עד היום. נקרא כך מאז המאה ה-19 בגלל האמונה של האנגלים כי מהאבנים שנחצבו כאן נבנה בית המקדש הראשון. הבונים החופשיים ראו בה אתר הולם לביצוע טקסיהם הסודיים והחלו בכך כבר בשנת 1854, לאחר קבלת אישור מהשלטונות העות'מניים. אחד מהמשתתפים בטקסים אלה היה **קפטן צ'רלס וורן**, מגדולי חוקרי ירושלים במאה ה-19 שהיה גם הראשון למפות אותה בשרטוט מדוייק, ואף מצא בה ציור קיר שהוא ייחס לתקופה האשורית (מאות 7-8 לפנה"ס). וורן, אגב, נאלץ לעזוב את הטקסים ואת ירושלים משנקרא חזרה ללונדון, שם התמנה למפקד המשטרה המטרופוליטנית והופקד על פענוח פרשיית **ג'ק המרטש**.

"דמעות צדקיהו"

מעין הנובע ומטפטף מגומחה בסופה של המערה. השם מסמל את סבלו של צדקיהו ע"פ סיפור בריחתו מהבבלים. המעין

פחוליות

על קירות המערה ניתן להבחין בכתמים כהים – אלו **ציאנו-בקטריות** (חיידקים כחוליים או כחוליות) היא מערכה של יצורים חסרי גרעין השייכים לעל ממלכת **החיידקים האמיתיים**. לכחוליות יש קווים משותפים עם הקבוצות השונות הקרויות אצות: הם מכילים כלורופיל a שהוא פיגמנט פוטוסינתטי המשותף לכל האצות וחסר בחיידקים מבצעי פוטוסינתזה. הפוטוסינתזה של הכחוליות אינה מתקיימת ללא אור, ולכן הן התפתחו על דפנות המערה רק מאז שהוא מוארת.

המשורר יהודה עמיחי כתב את השיר "מערת צדקיהו":

כאן במעמקי המערה הגדולה
נמשך המשחק הנצחי של מחבואים,
אדם מאלוהיו ואלוהים מאדם...

כאן נבלעה עדת בני קורח
קולותיהם הגאים נשמעים
בדממות בין דת לדת.
כאן חצב שלמה המלך את אבניו ממעמקים,
כמו תפילות ממעמקים.
מכאן ברח המלך האחרון
מגורלו אל גורלו ושמו נשאר כהד...

* **הבונים החופשיים** הוא ארגון סתרים אחוותי בינלאומי רחב-היקף. לפי הגדרתו את עצמו, זהו "מסדר בעל תורת-מוסר מצועפת במשלים ומתוארת בסמלים". באנגלית הם נקראים "Freemasons" או לעתים "Masons" בלבד (המונח "מסוני" משמש כשם תואר לתיאור דברים הקשורים לבונים החופשיים). שלושת העקרונות המרכזיים הם חופש, אחוה בין האחים ובין בני-האדם, ושוויון.

היות שהארגון הגדיר עצמו כמיוסד על תפיסה מוסרית, מצפים מכל החברים להתנהגות מוסרית, וכן שמים דגש על מתן צדקה. חברי הארגון, שברובם המכריע הם גברים, רואים עצמם כאחים באחוה כלל-עולמית.

סמלם של הבונים החופשיים הוא שילוב של **זווית ישרה ומחוגה**. הבנייה החופשית אינה דוגמטית ועל כן אין מקדשים את הפרשנות לסמלים שלה.

ברוח שבין הזווית והמחוגה מופיע לעתים סמל בעל חשיבות מטפיזית. לעתים האות G שמשוער כי היא מייצגת את המילה **God** או **Geometry**.